

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота

Магістра

з теми: «Соціальний супровід дітей сиріт та дітей позбавлених
батьківського піклування»

Виконала студентка Sz1-M 18 групи
спеціальності 232 Соціальне
забезпечення

Филлипова Юлія Дмитрівна

Керівник:

Опалюк О.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Рецензент:

Вержиховська О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого – медико –
педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2020 року

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблем адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях	
1.1 Теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних джерел щодо адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	8
1.2 Психологічні особливості адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	20
1.3 Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування - проблема сучасного суспільства.....	25
1.4 Організація соціально-психологічного супроводу прийомних сімей.....	33
Висновки до першого розділу.....	39
Розділ 2. Обґрунтування методологічного підходу до дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях	
2.1 Обґрунтування особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.....	42
2.2 Методологія емпіричного дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	44
Висновки до другого розділу.....	51
Розділ 3. Емпіричне дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях	

3.1 Організація емпіричного дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	53
3.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	54
3.3 Кореляційний аналіз особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	70
3.4 Практичні рекомендації щодо адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.....	76
Висновки до третього розділу.....	80
Висновки.....	84
Список використаних джерел.....	87
Додаток	
Додаток А. Порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах	96
Додаток Б. Методика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд.....	97

Вступ

Обґрунтування актуальності теми. Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, у тому числі на право прийняття важливих рішень від імені дітей. Батьки допомагають відчувати взаємне тепло й любов, передають дітям досвід поколінь, життєві цінності та духовність, виховують дітей, задовольняють щоденні потреби, надають зразки для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була .

Питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хвилює багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В цьому напрямку працюють відомі науковці Г. Бевз, В. Кузьминський, А. Капська , С. Мещерякова , О. Нескучаєва, І. Пеша , І. Трубавіна , Н. Комарова та інші.

Зважаючи на актуальність проблеми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування, визнання урядом України доцільності функціонування прийомних сімей, як сімейних форм опіки, необхідність висвітлення як теоретичних, так і практичних аспектів технології створення та організації соціального супроводу прийомних сімей, визначено тему нашого дослідження: «Соціальний супровід дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування».

Мета дослідження - теоретично та емпірично дослідити особливості адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблеми особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.
2. Підібрати психодіагностичний інструментарій роботи.

3. Емпірично дослідити особливості адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.
4. Розробити практичні рекомендації щодо особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

Об'єкт дослідження - адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Предмет дослідження - особливості адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

Методологічну основу дослідження становлять:

- гуманістичний і діяльнісний підходи, які розглядають діяльність як основу розвитку та саморозвитку дитини і забезпечують успішну адаптацію (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, І.Д. Бех, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін та ін.);
- міждисциплінарний підхід, який дозволяє розглядати феномен адаптації дитини до умов середовища і проблеми соціально-психологічного захисту з позицій філософії, соціології, психології, педагогіки та інших наук (І.А. Зязюн, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.Л. Рубінштейн та ін.);
- методологічні засади особистісно-орієнтованої освіти (Є.В. Єгорова, Н.І. Литвинова, В.Ф. Моргун, О.М. Отич, В.Г. Панок, В.В. Рибалка, В.В. Синявський, С.О. Сисоєва, Л.О. Хомич, О.Я. Чебикін та ін.).

Методи дослідження:

- теоретичні: теоретичний та порівняльний аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, синтез, а також систематизація та узагальнення одержаної інформації з метою вивчення змісту базових понять проблеми дослідження;

- емпіричні: методи аналізу продуктів діяльності, опитування, бесіди, вивчення робочої документації та узагальнення отриманого досвіду діяльності, тестування;
- обробки та інтерпретації: отримані в ході дослідження дані оброблялися методами математичної статистики (для виявлення взаємозв'язку емпіричних розподілів ми використовували коефіцієнт кореляції r-Пірсона, для порівняння двох вибірок t-критерій Стьюдента) з наступною кількісною, якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням даних.

Методики дослідження:

1. Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд (адаптована А.К. Осницьким) - для виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації;
2. Методика виявлення рівня асертивності (В. Капоні, Т. Новак) - для виявлення рівня асертивності;
3. Опитувальник оцінки рівня товариськості (В.Ф. Ряховський) - для виявлення рівня товариськості особистості;
4. Опитувальник FACES-3 "Шкала сімейної адаптації та згуртованості" (Д. Олсон) - для виявлення згуртованості та гнучкості (адаптації) сімейних стосунків;
5. Методика виміру особистісної та ситуативної тривожності Ч.Д. Спілбергера (адаптована Ю.Л. Ханіним) - для виявлення рівня ситуативної та особистісної тривожності.

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації програми покращення соціальної взаємодії у неповній сім'ї.

Експериментальна база дослідження Кам'янець-Подільський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Апробація роботи. Основні результати магістерської роботи обговорювались на студентський науково-практичній конференції у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації. Робота висвітлена у статті. Опалюк О. М., Филиппова Ю. Д. Особливості адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. Вип. XXXIV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2020. 228 с. 164-174с.

Структура дослідження: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі представлено результати проведеного теоретичного та емпіричного дослідження особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування до умов виховання в прийомних сім'ях, які дають нам підстави зробити такі висновки:

1. Теоретичний аналіз психологічної літератури щодо особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях дає можливість:

Описати фундаментальні психологічні дослідження щодо підходів до проблем адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях, які в різний час здійснювали такі зарубіжні й вітчизняні психологи: Дж. Боулбі, Н.Ф. Міщенко, А.М. Нечаєва, Є.М. Рибінський, В.С. Яковенко, Л. Є. Просандеева, Є.О. Смірнова, І.В. Дубровіна, Й.А. Лангмейер, З.Н. Матейчек.

Узагальнити концепції різних напрямків психологічних шкіл щодо особливостей адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях, які допомагають краще адаптувати дітей до умов прийомного виховання.

Розглянути концепції психологічного підходу до розуміння проблем адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях, які досліджувалися такими психологами: Г.М. Бевз, І.В. Пеша, С.А. Воскобойнікова, Б.С. Кобзар, А.А. Ліханов.

2. Для дослідження адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях були використані такі методики: методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд (адаптована А.К. Осницьким) - для виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних із цим рис особистості; методика виявлення

рівня асертивності (В. Капоні, Т. Новак) - для виявлення здатності оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі та іншим "ні", якщо цього вимагають обставини; опитувальник оцінки рівня товариськості (В.Ф. Ряховський) - для виявлення рівня комунікабельності особистості; опитувальник FACES-3 "Шкала сімейної адаптації та згуртованості" (Д. Олсон) - для виявлення згуртованості та гнучкості (адаптації) сімейних стосунків; методика виміру особистісної та ситуативної тривожності Ч.Д. Спілбергера (адаптована Ю.Л. Ханіним) - для виявлення рівня ситуативної та особистісної тривожності.

3.Емпірично досліджені розбіжності між адаптацією дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях:

Стало відомо, що досліджувані діти-сироти є значно тривожніші, менш адаптовані, більш схильні звинувачувати себе, менш схильні до спілкування та встановлення нових соціальних зв'язків, 50% опитаних дітей цієї групи характеризуються відчуженням від прийомних сімей ніж досліджувані контрольної групи. При входженні дитини у сім'ю, і дитина, і її нова сім'я мають разом пройти й пережити два особливо відповідальні періоди, успішне проходження яких забезпечує високу ефективність адаптації дитини у новій родині та подальший дієвий та продуктивний її супровід.

Встановлені статистично значущі кореляційні зв'язки в особливостях адаптації дітей-сиріт, які виховуються в прийомних сім'ях протягом одного року, влаштовані до родини у віці п'яти років і на момент дослідження виховуються в неповних прийомних сім'ях. Отже, успішна адаптація напряму залежить від особистісної тривожності, прийняття себе та інших, товариськістю, типом сімейної згуртованості та рівнем сімейної гнучкості дітей-сиріт, які виховуються в прийомних сім'ях. Оскільки діти-сироти, які перебувають прийомній сім'ї та їх виховують самотні особи вони є менш адаптованими ніж діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в родині більше двох років обома

батьками, ми можемо стверджувати, що наші гіпотези, поставлені на початку емпіричного дослідження підтвердилися, а саме: діти-сироти, які виховуються в прийомних сім'ях протягом одного року, влаштовані до родини у віці до шести років та на момент дослідження діти виховуються в неповних родинях є менш адаптованими ніж діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях протягом трьох років, влаштовані до родини у віці до шести років та на момент дослідження виховуються обома прийомними батьками.

За результатами виявлення коефіцієнту кореляції r -Пірсона можливо стверджувати, що відмінність в особливостях адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях має місце, а на основі отриманих результатів використавши t -критерій Стьюдента за ми можемо стверджувати, що висунуті гіпотези нашого дослідження підтвердилися.

Розроблені практичні рекомендації щодо ефективної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. На подальше вивчення заслуговують такі її аспекти, як: залучення волонтерів до соціального супроводу прийомних сімей, в яких виховуються прийомні діти; узагальнення перспективного зарубіжного досвіду соціальної роботи з прийомними дітьми та їх родинами тощо.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для підтвердження користі розвитку асертивних якостей як у прийомних батьків, так і у прийомних дітей для ефективної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до умов виховання в прийомних сім'ях.

Подальші перспективи роботи полягають у пошуку та науковому визначенні інших факторів, що продуктивно впливають на ефективну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Г.М. Вимоги до підготовки претендентів на прийомне батьківство / Г.М. Бевз // Актуальні проблеми психології К.: Міленіум, 2013. С.40 - 64.
2. Бевз Г.М. Складові психологічної готовності прийомних батьків до заміщувальної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Г.М. Бевз // - К.: вид. "ГНОЗІС", 2013. С.23-31.
3. Бевз Г.М., Ейдемільер В.А. Інформаційна компанія з рекрутування кандидатів у прийомні батьки: критерії ефективності / Г.М. Бевз, В.А. Ейдемільер // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2014. № 3 (8). С.5 - 14.
4. Бевз Г.М. Поради психолога / Г.М. Бевз, О.В. Вакуленко, Л.П. Шперенко // (сер. "Соціальний супровід неповнолітніх" у 3-х кн.). К.: Державний ін-т сім'ї та молоді, 2012. Кн.2. С.21 - 45.
5. Бевз Г.М. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку) / Г.М. Бевз К. Главник, 2010. С.109 - 112.
6. Бевз Г.М. Сім'ї заміщувальної опіки: соціально-психологічні аспекти / Г.М. Бевз, С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології: 3 б. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології К.: Міленіум, 2015. вип.4 (12). С.104 - 115.
7. Бевз Г.М., Тарусова Л.І. Соціальна політика держави в інтересах дитини: аналіз і концептуальна модель розбудови / Г.М. Бевз, Л.І. Тарусова // Післядипломна освіта в Україні № 2 (7). 2015. С.16 - 35.
8. Беличева С.А. Служба социальной защиты семьи и детства / С.А. Беличева // Педагогика. 2015. С.7 - 27.
9. Белухин Д.А. Основы личностно-ориентированной педагогики. Курс лекций / Д.А. Белухин - М. - Воронеж: Институт практической психологии, 2009. С.234 - 256.

10. Бережнова Л.Н. Диагностика психической напряжённости детей, воспитывающихся в условиях учреждений интернатного типа: Дис. канд. психол. наук: 19.00.04 /Л.Н. Бережнова. М., 2013. С.20 - 25.
11. Берне Р. Развитие "Я-концепции" и воспитание / О. Берне М.: Прогресс, 2008. С.103 - 127.
12. Боулби Дж. Привязанность. [пер. с англ.] / Джон Боулби. М.: Гардарики, 2013. С.277 - 290.
13. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей: [пер. с англ.] / Джон Боулби. М.: Академ. проект, 2014. С.111 - 123.
14. Боулби Дж. Детям - любовь и заботу / Джон Боулби; под ред.В.С. Мухиной. - М.: Просвещение, 2011. С.144-154.
15. Брускова Е.С. Семья без родителей / Е.С. Брускова М.: Центр развития социально-педагогических инициатив и SOS, 2014. С.88 - 92.
16. Брутман В.И., Северный А.А. Некоторые современные тенденции социальной защиты детей-сирот и вопросы профилактики социального сиротства / В.И. Брутман, А.А. Северный // Социальное и душевное здоровье ребенка и семьи: защита, помощь, возвращение в жизнь. М., 2010. - С.35 - 50.
17. Беспалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник / О.В. Беспалько. К.: Логос, 2013. С.76 - 80.
18. Варій М.Й. Загальна психологія / М.Й. Варій // - К.: "Центр учбової літератури". 2007. - С.450 - 500.
19. Волинець, Л.С. Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні / Л.С. Волинець // Національна безпека і оборона. 2012. - № 3 - С.34 - 38.
20. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2010. - С. 200 - 243.
21. Галицький В.М., Мельник О.В., Синявский В.В. Соціально-психологічний словник / В.М. Галицький, О.В. Мельник, В.В. Синявский. К., 2008. С.123 - 135.

22. Головей, Л.А. Практикум по возрастной психологии / Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко СПб.: Речь, 2006 С.423 - 467.
23. Каппони В., Новак Т. Ассертивность - в жизнь / В. Каппони, Т. Новак. СПб.: Питер, 2005. 186 с.
24. Дитина в прийомній сім'ї: Нотатки психолога / Г.М. Бевз, І.В. Пеша К.: Український ін-т соціальних досліджень. 2010. 101 с.
25. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: зб. док. К.: "Столиця", 2008. Ч.1. - 248 с.
26. Діагностичні критерії з DSM-III-R: Пер. з англ. К.: Абрис, 2009. 272 с.
27. Дубовина И.В., Прихожан А.М. Возрастная и педагогическая психология / И.В. Дубовина, А.М. Прихожан. Академия, 2003. С.98 - 113.
28. Збірник психологічних тестів. Частина І: Посібник / Упоряд.Е. Е. Міронова Мн.: Жіночий інститут Енвіла, 2005. С.16-18.
29. Карпенко О. Законодавче забезпечення сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за законодавством України / О. Карпенко // Підприємництво, господарство і право. 2010. № 3 С.58 - 60.
30. Карпенко, О. Сімейні форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового регулювання / О. Карпенко // Право України. 2010. № 3 С.79 - 81.
31. Кулагіна, І.Ю., Вікова психологія: Повний життєвий цикл розвитку людини: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заведи. / І.Ю. Кулагіна, В.М. Колюцкий М.: ТЦ "Сфера", за участю "Юрайт М", 2001. С.123 - 167.
32. Кутішенко В.П., Ставицька С.О. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум / В.П. Кутішенко. К.: Каравела, 2009. С.267 - 309.
33. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій).2-ге вид.: Навч. посіб.В.П. Кутішенко / К.: Центр учбової літератури, 2010. С 103 - 110.

34. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.: зі змінами згідно закону України від 8 груд. 2004 р. № 2222. Х.: ПП "Інгвін", 2007. С.20 - 34.
35. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. Прага: Авиценум, 2008. С.134 - 200.
36. Макійчук, Т. Правове забезпечення соціальної підтримки дітей, які не мають належного батьківського піклування, до надання їм юридичного статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування / Т. Макійчук / Підприємництво, господарство і право. 2008. № 9 С.107 - 112.
37. Методичний посібник по проведенню тренінг-курсу для соціальних працівників з питань підбору, підготовки та соціального супроводу прийомних батьків / О.О. Яременко, Н.М. Комарова, Г.М. Бевз, Л.С. Волинець та ін. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2010. С.89 - 120.
38. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків / Н.М. Комарова, Л.С. Волинець, Н.В. Салабай, І.В. Пеша, Г.М. Бевз - К.: "Студцентр", 2008. С.90 - 102.
39. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо соціального супроводу прийомних сімей / Н.М. Комарова, Г.М. Бевз, Л.С. Волинець та ін. - К.С. Морозова // - К.: Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2010. Вип.25. С.333 - 337.
40. Ноздріна, О. Система державних органів соціального захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Ольга Ноздріна // Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голов. ред.) [та ін.]. - К.: Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2009. Вип.33. С.262 - 271.
41. Овчарова Р.В. Практическая психология образования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. университетов / Р.В. Овчарова. - М.: Издательский центр "Академия", 2003. С.148 - 150.

42. Ослон В.Г. Проблемы сиротства: социально-исторические и психологические аспекты / В.Г. Ослон, А.Б. Холмогорова // Семейная психология и психотерапия 2010. - №1. - С.20 - 28.
43. Осницький А.К. Визначення характеристик соціальної адаптації / А.К. Осницький // Психологія і школа. 2009. N 1. С.43 - 56
44. Павлик Н.П. Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07/Н.П. Павлик. Житомирський державний університет імені Івана Франка Житомир, 2006. С.122 - 135.
45. Пеша І.В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І.В. Пеша // К.: Логос, 2008. С.56 - 77.
46. Прийомна сім'я: методика створення та соціального супроводу: науково-методичний посібник / Г.М. Бевз, В.О. Кузьминський та ін. К.: Центр стратегічної підтримки, 2008. С.30 - 95.
47. Прийомна сім'я: оцінка ефективності опіки (методичні рекомендації для соціальних працівників) / О.О. Яременко, Н.М. Комарова, Г.М. Бевз, Л.С. Волинець та ін. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2009.С. 54 - 78.
48. Прийомні сім'ї для дітей-сиріт з функціональними обмеженнями / О.О. Яременко. К.: 2010. С.98 - 103.
49. Психологический словарь / Под ред.В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. М.: Педагогика Пресс, 2009. С. 200 - 345.
50. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учеб. изд. / Под. ред. Н.К. Аса-новой. М.: ВЛАДОС, 2007. С.455 - 470.
51. Розумовська, З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / З.В. Розумовська - 2-ге вид., перероб. К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. С.457 - 460.
52. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. К.: Академвидав. (Альма-матер), 2005. С. 200 - 210.

53. Співак В.І. Особливості входження дитини у нову родину / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім.Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип.1. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2008. С.280 - 290.
54. Сімейний Кодекс України від 10 січня 2002 року: із змінами згідно законів України від 15 березня 2006 року № 3539, і від 22 грудня 2006 року № 524.С. ФОП Соколик Б.В., 2005. 92с.
55. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія: - К.: Центр учбової літератури, 2012. С.211 - 222.
56. Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Загальна психологія. Навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова. К.: Центр учбової літератури, 2012. С.189 - 196.
57. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, О.Г. Антонова-Турченко та ін. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2008. С.111 - 120.
58. Соціальна робота в Україні: теорія та практика: посібник для підвищення кваліфікації працівників центрів соціальних служб для молоді. У 2-х ч. / За заг. ред.А.Я. Ходорчук. К.: УДЦССМ, 2010. С.296 - 213.
59. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Загальна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ: Либідь, 2005. С. 200 - 345.
60. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред.А.Й. Капської, І.М. Мінчук, С.В. Толстоухової. К., 2009. С.112 - 116.
61. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід: Навч. - метод. посіб. / Л.С. Волинець, А.Й. Капська, Н.М. Комарова, І.В. Пеша, Г.М. Бевз,

- Л.В. Волинська, О.О. Яременко. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2010. С.89 - 100.
62. Соціальні служби - родині: Розвиток нових підходів в Україні / за ред.І.М. Григи, Т.В. Семигіної. К.: Дата Банк Україна, 2009. С.28 - 43.
63. Створення та функціонування прийомних сімей: навчальний посібник для державних службовців / О.О. Яременко, Н.М. Комарова, Л.С. Волинець, І.В. Пеша. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2010. С.105-113.
64. Чи зійдуться наші долі. реінтеграція батьків і дітей: перші кроки до усвідомлення проблеми / Л.С. Волинець, Т.В. Говорун, Г.І. Постолюк, Л.В. Косаревська, Л.В. Балим. К.: Видавництво, 2008. С.89 - 101.
65. Черников А. Интегративная модель системной семейной психотерапевтической диагностики / А. Чернишова // Тематическое приложение к журналу "Семейная психология и семейная терапия". М.: "ЭКОС", 1997. С.70 - 79.
66. Шнейдер Л.Б. Основы семейной психологии: [учеб. пособие] - 3-е изд., стер. / Л.Б. Шнейдер. - Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2010. С.580 - 600.
67. Як допомогти підлітку з "важким" характером О.П. Воскобойнікова // Шкільний світ., 2014. № 13-14. С.15 - 20
68. Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-ХІІ (789-12) від 27 лютого 1991 р.). [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.
69. Закон України Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.
70. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України 13 січня 2005 р. № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 6. Ст.147.
71. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: закон України від 2 червня 2005 р. № 2623 // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 26. - Ст.354.

72. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402 // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст.142.
73. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: закон України від 21 червня 2001 р. № 2558 // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 42. Ст.213.
74. Про додаткові заходи щодо вдосконалення роботи з дітьми, молоддю та сім'ями: указ Президента України від 23 червня 2002 року № 465 // Офіційний вісник. 2002. № 26. С.15 - 17.
75. Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності: указ Президента України від 28 січня 2000 року № 113 // Офіційний вісник. 2000. №56. С.24 - 30.
76. Наказ Президента України № 1086/2005 Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей. - Режим доступу: [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.
77. Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2002 р. № 564 Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.donoda.gov.ua.
78. Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2002 р. № 565 Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.donoda.gov.ua.
79. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 р. № 367 Про утворення Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини: [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.
80. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 лютого 2006 р. № 106 Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом

"гроші ходять за дитиною": [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.

81. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: www.zakon.rada.gov.ua.

82. Наказ про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0966-09#Text>

83. Положенням про прийомну сім'ю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року № 565 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п#Text>

84. Методика виміру особистісної та ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.lnu.edu.ua/life-safety/wp-content/uploads/2019/09/OZDSH_PR-4-2019.pdf

85. Тест-опитувальник "Дослідження рівня асертивності" (модифікований В. Каппоні, Т. Новак). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/481/48174/Robota.doc>

86. Опитувальник оцінки рівня товарищкості (В.Ф. Ряховський) [Електронний ресурс]/Режимдоступу:http://inin.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=735:test-otsinka-komunikabelnosti-z-kliuchem&catid=41&Itemid=967

87. Опитувальник FACES-3 "Шкала сімейної адаптації та згуртованості" (Д. Олсон) [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://socio.125mb.com/411-oprosnik-shkala-semeynoy-adaptatsii-27158.html>

88. Методика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд [Електроннийресурс]/Режимдоступу:https://ru.wikipedia.org/wiki/Методика_Роджерса_—_Даймонд